

Ortaöğretim Ders Kitaplarında Siyer Anlatım Sorunları

-9. Sınıf Tarih Ders Kitabı Üzeline-

Asım Sarıkaya*

Günümüzde katlanarak artan siyer çalışmalarının tamamının, ilk kaynaklarda yer alan ve alandaki uzmanların incelemesinden geçmiş doğru bilgilerden ibaret bir içeriğe sahip olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu durum genel okuyucu kitlesini hedefleyen çalışmaların yanı sıra örgün eğitimin çeşitli kademelerinde okutulan ders kitaplarında da görülmektedir. Söz konusu yanlış ve eksik bilgilerin öğrencilerin Hz. Peygamber algılarını olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. Bu çalışmada, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde okutulan 9. sınıf Tarih ders kitabındaki bu tür eksiklik, hata ve sorunları incelemeyi ve doğru bilgiyi ortaya koyulması hedeflenmektedir.

Giriş

Siyer ve İslâm Tarihi'nin ana konuları sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İmam-Hatip okulları müfredatı meslek derslerinde değil, Tarih dersinin müfredatı içerisinde de yer almaktadır. Ancak geniş bir kapsama sahip olan bu konuların Siyer ve İslâm Tarihi metodolojisine uygun olarak ve bu alanın temel kaynakları taranarak hazırlandığını söylemek pek mümkün değildir. Bu çalışmada ders kitaplarında görülen hatalara örnek olması ve bunlara dikkat çekmek amacıyla Ahmet Yılmaz tarafından hazırlanan, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 30.05.2014 tarih ve 40 sayılı kurul kararı ile 2015-2016 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih kitabının *İslâm Tarihi ve Uygarlığı* başlıklı dördüncü ünitesinin, *İslâmiyet'in Doğuşu ve Hz. Muhammed Dönemi* adlı birinci ve ikinci konuları incelenmiştir. Her ne kadar öncelikle dördüncü ünitenin tamamını ele almak hedeflenmişse de konulardaki eksik, hata ve sorunların fazlalığı sebebiyle çalışmanın kapsamı ilk iki konuyla sınırlanmak zorunda kalmıştır.

Bu çalışmamızda, yukarıda zikri geçen konular çerçevesindeki eksik, hata ve sorunlar şu yöntemle ele alınmıştır: Tespit edilen ilgili pasaj bağlamından koparılmayacak şekilde aktarıldı. Pasajın sonuna parantez içerisinde kitaptaki sayfası ve -eğer bir kaynaktan alındığı belirtilmişse- kaynağı gösterildi. Pasajın ilgili yerlerinin altı çizilerek, Siyer ve İslâm Tarihi ana kaynaklarından derlenen bilgilerle yapılan karşılaştırmada ilgili yer gösterildi. Ayrıca bir karışıklığa mahal

* Arş. Gör., KSÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, asimsarikaya@ksu.edu.tr.

vermemek amacıyla metin başlarına “Yılmaz” ve “Sarıkaya” ibareleri eklendi.

Çalışmanın sonunda, özelde incelenen Tarih kitabı olmak üzere, ders kitaplarındaki işaret edilen sorunların aşılması konusunda çözüm önerileri sunulmuştur.

Yılmaz: Hz. Ömer diyor ki: “Cahiliye Devri’nde iken yaptığımız iki iş vardı ki onlar hatırıma geldikçe birine ağlarım, diğerine ise gülerim. Beni ağlatan o acı hatıra şudur: Kız evlatlarımızı diri diri toprağa gömerdik. Hiçbir şeyden haberi olmayan o masum yavrulara nasıl kıyardık, bilmem. Onu hatırladıkça yüreğim sızlar. Ciğerim parçalanır, ağlarım. Beni gülmeye sevk eden gülünç şey ise şudur: Cahiliye Devri’nde evlerimizde putlarımız bulunurdu. Bir sefere çıkacağımız zaman yanımızda bulunmak üzere undan, helvadan o putların bir suretini yapardık. Yolculuğumuz esnasında onlara tapardık. Sonra yolda aç kalınca o helvadan yaptığımız putları yedik. Biraz önce taptığımız putu midemize indirirdik. Bundan daha gülünç bir şey var mıdır? Bunu hatırladıkça ne kadar akılsızca işler yaptığımıza gülmekten kendimi alamam.” (s. 118, A. Himmet Berki, O. Keskinoglu, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, s. 21-22’den naklen).

Sarıkaya: Öncelikle belirtilmeli ki İbn İshâk (151/768), Vâkidi (207/822), İbn Hişâm (213/833), İbn Sa’d (230/845), Taberî (310/922) gibi erken dönem Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında böyle bir rivâyete rastlanmamıştır. Bu anlatılanların geç bir dönemde, İslâm’ın cânî (!) insanları birer erdem abidesi haline getirdiğini anlatmak amacıyla uydurulmuş olması muhtemeldir. Öte yandan kültürümüzde, sert mizacın Hz. Ömer’e özellikle yakıştırıldığı görülmektedir.¹ Bu durumun rivayette konuşturulan kişinin Hz. Ömer olarak seçilmesinde etkili olduğu aşikârdır. Yazar, bu rivâyet için Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından basılan Ali Hikmet Berki ve Osman Keskinoglu’nun ortak hazırladığı *Hz. Muhammed’in Hayatı* isimli eseri referans göstermiştir. Eser incelendiğinde yazarların bu rivâyete ait kaynak göstermediğini ve herhangi bir değerlendirmede bulunmadıklarının görüldüğü belirtilmelidir.²

Yılmaz: İslamiyet öncesinde Arapların büyük bir kısmı çok tanrılı bir inanca sahipti. Tanrıların temsilen yapmış oldukları putlara taparlardı. Her kabilenin kendisine ait bir tanrısı vardı (s. 119).

Sarıkaya: Bir alanda konuşurken, yazarken esas olan alanın terminolojisi kullanmaktır. Farklı terminoloji kullanılması ya da anlatımı kolaylaştırmak adına sadeleştirmeye gidilmesi, çoğu zaman bilgi hatası veya karışıklığının

1 Demircan, Adnan, *Cahiliye’den İslam’a Kadın ve Aile*, İstanbul: Beyan Yay., 2015, s. 182.

2 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Adnan Demircan, “Cahiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Adeti”, *İstem*, 3 (2004), s. 9- 29; Yavuz Yıldırım, “İslam Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2003), s. 79-111.

ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yazarın, Arap inancını ifade için “çok tanrılı” kelimesini kullanması benzer bir durum ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü Araplar arasında yaygın olan inanç *putperestlik* olarak tanımlanır. Çok tanrılı inanç ile putperestlik inancı arasında ise nüans vardır. Zira çok tanrılı inanç, tanrısal gerçekliğin özü itibarıyla, bir değil de, çok olduğunu, birden çok Tanrı'nın var olduğunu savunan anlayıştır.³ Arapların inancı olan putperestlik ise mutlak bir Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte, onun ulaşılmaz görülmesi nedeniyle Tanrı'yla insan arasında ilişki kuracak, onun isteklerini ve ibadetlerini Tanrı'ya ulaştıracak kutsal varlıklara inanma şeklindeydi. Bu *varlıkları* temsil etmek üzere de “put” denilen çeşitli maddî nesnelere edinilmisti.⁴ “*Onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz*”⁵ âyeti ve Kureys'in hac esnasındaki “Senin ortağın yok Allah'ım ancak sana ait olan ortağın vardır. Ona ve onun sahip olduğu şeylere mâliksin”⁶ telbiyeleri Cahiliye Arapları'nın tanrı tasavvurunu ortaya koymaktadır.⁷

Yılmaz: Arabistan'da puta tapıcılığın yanı sıra Hz. İbrahim'in dini olan Haniflik inancı ile Hristiyanlık ve Musevilik gibi inançlar da bulunmaktaydı (s. 119).

Sarıkaya: Hanif ve Hanifler meselesi İslâm Tarihi'nin en tartışmaları konularındandır. Tartışmanın temelini “Haniflik, Hz.İbrahim'in dini midir yoksa tevhit inancı mıdır?” sorusu oluşturmaktadır. Bu tartışmayı ele alan birçok çalışma yapılmıştır.⁸ Çalışmamızın boyutunu aşacağından konu burada ele alınmayacaksa da yazarın tartışmalı bir konuyu bu şekilde ifade etmek yerine Hz. İbrahim'in dini olan kısmına yer vermeksizin sadece “*haniflik inancı*” ifadesini kullanmasının daha doğru olduğu belirtilmelidir. Böylece muhatabın zihninde bilgi hatası ve yanlışlığı olmayacaktır.

Yılmaz: Araplar, İslâmiyet öncesinde kabileler hâlinde yaşarlardı. Erkek egemenliğine dayalı olan kabilelerin başlarında şeyh denilen yöneticiler

3 Ahmet Arslan, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yay., 1999, s. 196.

4 Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, İstanbul: Beyan Yay., 2015, s. 62.

5 Zümer 39/3

6 İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Siretu İbn İshâk* (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981, s. 100.

7 Arapların din anlayışları konusunda detaylı bilgi için bk. Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2014; Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2013; *Cahiliye Araplarının Uluhiyet Anlayışı* (ed: M. Mahfuz Söylemez), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2015.

8 Ülkemizde yapılan çalışmaların bazıları şunlardır: Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay., 2015; Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, s. 78-98; Hasan Küçükçopar, *İslam Tarihinde Hanifler* (yüksek lisans tezi, 1988), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İbrahim Ethem Polat, *İslam Öncesi Hanif Edebiyatı* (yüksek lisans tezi, 1996), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

bulunurdu. Araplarda halk, genel olarak hürler ve köleler şeklinde ikiye ayrılırdı (s.119).

Sarıkaya: Yazar, Araplarda halkın iki gruba ayrıldığını söylemiştir. Ancak İslâm Tarihi kaynaklarını inceleyen araştırmacılar, Cahiliye döneminde Arapların sosyal yaşam itibarıyla üç sınıf olduğu sonucuna varmışlardır.⁹ Bu sınıfları;

1-Hürler: Yönetici ve yerli halk,

2-Mevâli: Anlaşma veya esaretten kurtulma yollarıyla yerel halkın himayesinde olanlar,

3-Esirler ve köleler: Savaş veya satın alınma yoluyla ele geçirilen insanlar¹⁰ şeklinde saymak mümkündür.

Yılmaz: Araplarda çölde yaşayanlara “bedevi”, şehirlerde yaşayanlara ise “medeni” denilmekteydi. Konargöçer yaşayan bedeviler genellikle hayvancılıkla uğraşırlardı. Deve, at ve koyun beslerlerdi. Medeni Araplar ise vaha denilen bölgelerde tarımla uğraşırlardı. Hurma ve tahıl yetiştirirlerdi (s.119).

Sarıkaya: Çöllerde ve vahalarda yaşayan bedeviler, hayvan yetiştirmek, avlanmak, ticaret yapmak, baskın düzenlemek gibi faaliyetlerle geçimlerini sağlardı. Çiftçilik, el işleri ve sanatları ile denizcilikten hoşlanmaz, hor gördükleri bu işleri asil insanlara yakıştıramazlardı.¹¹ Esasen Arap yarımadasında yaşayan bedevileri başka bölgelerde ve kıtalarda yaşayan göçebelerden ayıran özelliklerden biri de onların yalnızca deve yetiştirmesiydi. Çünkü buradaki iklim ve tabiat şartları deveden başka hayvan yetiştirmeye elverişli değildi. Hâlbuki diğer göçebeler (mesela Berberiler ve Türkmenler) deve ile birlikte koyun ve sığır da yetiştirirlerdi.¹² Bedeviler genellikle deveye, ani baskınlarda ve komşu kabilelerin çadırlarını ziyaret esnasında ise ata binerlerdi. At, susuzluğa karşı deve gibi dayanıklı olmadığından bu hayvanlar için develerle yedek su taşınırdı. Çölde yetiştirilmeleri ve bakımları çok zor olduğu için sayıları da azdı.¹³ Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bedeviler sadece deve yetiştiriciliği yapmakta olup at ve koyun ise çöl şartlarına dayanıklı olmaması sebebiyle sosyal hayatlarında yok denecek durumdaydı.

9 Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, (sadeleştiren M. Mahfuz Söylemez-Mustafa Hizmetli), Ankara: Ankara Okulu Yay., 2013, s. 116; Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1982, s. 131; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara: Ankara Okulu Yay., 2011, s. 113.

10 Şaban Öz, *İslam Tarihi*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2013, s. 31.

11 Mustafa Fayda, “Bedevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, V, 312; Demircan, *Cahiliye Arapları*, s. 33; Elnure Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İstanbul: İsam Yay., 2011, s. 79.

12 Fayda, “Bedevî”, s. 312.

13 Fayda, “Bedevî”, s. 312; Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, s. 79.

Yılmaz: Hz. Muhammed, 571 tarihinde Mekke'de doğdu. Babası Kureyş sülalesinden Abdullah, annesi Âmine'dir. Hz. Muhammed'in soyu Hz. İbrahim'e dayanmaktadır... Kervanlarla Yemen ve Suriye'ye gidip geldi. Kısa sürede dürüstlüğü sayesinde Arap kabileleri arasında ünlendi. (s. 120)

Sarıkaya: Bu kısmın ele alınmasının nedeni alanın terminolojisinin kullanılmamasıdır. Yazar, Kureyş'i *sülale* olarak tanımlamıştır. Hâlbuki burada *kabile* kelimesi kullanılmalıdır. Eğer *kabile* kelimesinin anlaşılamayacağı düşünülüyorsa, metin içerisinde bir tanımlama yapılmasının ya da araştırma ödevi verilmesinin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Ancak yazarın önceki başlıklarda *kabile* kelimesini kullanmış olması böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve metin içerisinde tutarlı bir anlatım takip etmediğini göstermektedir.

Bu kısımdaki diğer bir problem ise Arap kabileleri arasında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) böyle bir üne sahip olup olmadığı meselesidir. Yazar muhtemelen Hz. Muhammed'e (s.a.v.) "el-emin" lakabı verilmesinden yola çıkarak böyle bir görüşe varmıştır. Ancak bu görüşün doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü erken dönem kaynaklarımızda Arap kabileleri arasında bir üne sahip olduğuna ve tanındığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Eğer Hz. Muhammed'in (sav) dürüstlüğü nedeniyle sahip olduğu bir ününden bahsedilecekse, bunun Mekke toplumu içinde geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

Yılmaz: Ebu Basir adlı sahabe Müslüman olduğu için Kureyş müşrikleri tarafından hapse atılır. Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra bir yolunu bularak kaçır ve Medine'ye Hz. Peygamberin yanına gelir. Müşrikler Ebu Basir'in kendilerine iade edilmesi için derhal Medine'ye iki adam gönderirler. Peygamberimize hitaben bir de mektup yazarlar. Mektubu Ubey b. Kab'a okutan Hz. Peygamber daha sonra Ebu Basir'i çağırarak Hudeybiye Antlaşması gereğince kendisini Kureyşlilere teslim etmek zorunda olduğunu bildirir. Ebû Basir ise teslim edilmemesini ister. Fakat Peygamberimiz "Bildiyiniz gibi Kureyş müşriklerine söz verdik. Dinimizde vefasızlığa yer yoktur." Hz. Muhammed'in İslâmiyeti yaymasını önlemek amacıyla müşrikler, ona mal ve para teklifinde bulundular. Bu tutum üzerine Hz. Muhammed şöyle dedi: "Vallahi bu işi bırakmam için Güneş'i sağ elime, Ay'ı da sol elime koyacak olsalar yine de davamdan vazgeçmem. Ya Allah bu dini hâkim kılar ya da onun uğrunda ölürüm. Ben Allah'ın bana bildirdiğinden başka bir şey söylemiyorum." (s. 121, İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 267'den naklen).

Sarıkaya: İlgili metnin ele alınmasının sebebi farklı zamanda ve mekanlarda gerçekleşmiş iki hâdisenin bir olay şeklinde nakledilmesidir. Metindeki birinci olay Medine'de Hudeybiye anlaşması sonrasında Ebû Basir'in Mekkelilere iade edilmesini¹⁴ konu alır. İkinci olay ise müşriklerin uzlaşma teklifidir. Yazar

¹⁴ Detaylı bilgi için bk. Vâkidi, *el-Meğâzi* (thk. Marsden Jones), Beyrut: Âlemu'l-Kütüb,

metnin kaynağını Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından basılan İbrahim Sarıçam'ın yazdığı, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* kitabı olarak göstermiştir. İlgili kitap incelendiğinde ise birinci olayın sayfa 267'de yer aldığını, ikinci olayın ise sayfa 95'de yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, ders kitabında yer verilen metnin, yazardan ya da basımdan kaynaklanan bir hata sonucu oluştuğunu göstermektedir.

Yılmaz: Hz. Muhammed, Cahiliye Dönemi Arapların yaşantısından büyük rahatsızlık duyardı. Bu yüzden putperest toplumdaki ayrı bir hayat sürmeye başladı. (s. 122)

Sarıkaya: Kaynaklarımızda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu tür bir rahatsızlık duyduğuna ve toplumdaki ayrı bir hayat sürdürdüğüne dair Hıfı'l-Fudul'a katılması¹⁵ ve vahiyle muhatap olduğu dönem öncesinde Hira mağarasında inzivaya çekilmesi¹⁶ dışında herhangi bir bilgi yoktur. Muhtemelen Hıfı'l-Fudul'a katılması toplumda gerçekleşen bazı olaylardan duyduğu rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Buradan genellemeye gidilmesi hatalı olacaktır. Ficâr Savaşı'na katıldığı,¹⁷ ticaret yaptığı,¹⁸ Kâbe'nin inşasına yardım ettiği¹⁹ ve Kabe hakemliğine²⁰ dair rivayetler ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) topluma iştirak ettiğini ve onlarla birlikte hareket ettiğini göstermektedir.

Yılmaz: Bedir Savaşı... Bu ticaretten elde edilecek kazançla Müslümanlarla savaşmayı amaçladılar. Bunu engellemek isteyen Müslümanlar, Şam'a gitmekte olan bu kervanın yolunu kesmek istediler. Ancak durumdan haberdar olan Ebu Süfyan yolunu değiştirerek kaçtı (s. 124).

Sarıkaya: Siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarında Bedir Savaşı incelendiğinde Müslümanların Şam'a giden kervanın değil, Şam'dan dönen kervanın yolunu kestikleri konusunda ittifak ettikleri görülmektedir.²¹

Yılmaz: Müslümanların ilk askerî zaferi olan Bedir Savaşı sonunda;

2006, s. 436; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (thk. Cemâl Sâbit-Muhammed Mahmud-Seyyid İbrahim), Kahire: Dâru'l-Hâdis, I-IV, 2006, III, 241-242.

15 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 105-107; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-kübrâ* (thk. İhsân Abbâs), Beyrut: Dâru Sâdir, I-VIII, ts., I, 128-129.

16 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 170-171; İbn Sa'd, I, 194-195; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük (Târihu't-Taberî)*, Beyrut: Dâru't-Türâs, I-VI, II, Baskı, 1967, II, 298.

17 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 139-141; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I, 126-127.

18 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 136, 137; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I, 119, 128.

19 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 144-145; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I, 145; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük*, II, 285.

20 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I, 145; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I, 146; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülük*, II, 290.

21 Vâkidî, *el-Meğâzi*, s. 50; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 452; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 11; Taberî, II, 421.

- Bedir Savaşı sonrasında İslamiyet Arap Yarımadası'nda hızlı bir şekilde yayıldı.
- Savaşta esir alınanlar, okuma yazma bilmeyen on Müslüman'a okuma yazma öğretilmeleri karşılığında serbest bırakıldı (s. 124).

Sarıkaya: Yaşanan her olayın büyük sonuçlar doğurması gerektiği gibi bir algı, yazarın olaylarda sonuçlar aramasına ve üretmesine yol açmıştır. Bedir Savaşı sonrası İslamiyet hızlı yayıldı şeklinde bir sonuca ulaşması da bu yaklaşımının neticesidir. Oysa kaynaklar incelendiğinde bu yayılmanın Bedir Savaşı sonucunda değil Hudeybiye Anlaşması sonrası süreçte gerçekleştiği görülmektedir.

Esirlere muamele olarak sadece okuma-yazmanın zikredilmesi de eksiktir. Öncelikle belirtilmelidir ki, Bedir Savaşı'nın sonunda yetmiş müşrik öldürülmüş, yetmiş müşrik de esir alınmıştı.²² Hz. Peygamber (s.a.v.) ele geçirilen ganimetleri eşit olarak dağıttıktan sonra²³ müşrik esirlere nasıl muamele edileceği hususunda ashabıyla istişare etti. Hz. Ömer esirlerin tamamının öldürülmesi teklifinde bulundu. Buna karşılık Hz. Ebû Bekir, onların diyet/fidye karşılığında serbest bırakılmasının uygun olduğunu söyledi. Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimsemiş ve onları öldürmeyerek hapsetmiş ve başlarına Şükrân isimli kölesini koymuştu.²⁴ Hz. Muhammed (s.a.v.) müşriklerin dört bin dirhem fidye ya da Medineli on kişiye okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılacağını ilân etti.²⁵ Bununla birlikte bir kısmı da bedelsiz bir şekilde serbest bırakılmıştır.²⁶

Yılmaz: Uhud Savaşı (625): Müslümanların ilk saldırısıyla Mekke ordusu bozguna uğradı. Ancak savaşın kazanıldığını zanneden okçular, buldukları yerleri terkederek Mekkelileri kovalamaya başladılar. Bu durumdan yararlanan Halid bin Velid komutasındaki Mekkeli kuvvetler okçuların terk ettiği yerlerden Müslümanlara saldırdılar.

Sarıkaya: Uhud Savaşı Müslümanlar ve müşrikler arasında gerçekleşen ikinci büyük savaştır. Yazarın da belirttiği gibi okçuların buldukları yeri terk etmeleri, savaşın kaderini değiştirmiştir. Ancak yazarın ifadesinden bütün okçuların mevkilerini terk ettiği anlaşılmaktadır. Kaynaklara inildiğinde ise durumun böyle olmadığı tespit edilmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) okçulara emir

22 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 131; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 350-351; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 426.

23 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 380.

24 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 108-109.

25 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 121-122, İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 487; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 22; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 464.

26 Bu kişiler hakkında detaylı bilgi için bk. Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 110, 127-131; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 18.

tayin ettiği Abdullah b. Cübeyr başta olmak üzere yaklaşık on kişi buldukları tepeyi terk etmemişlerdir.²⁷

İfade edilmesi gereken bir diğer husus da okçuların, yazarın ifade ettiği gibi Mekkelileri kovalamak için değil, savaşın sonra erdiğini düşünerek Mekkelilerin savaş meydanında bıraktıkları ganimetleri elde etmek için ayrıldıklarıdır.²⁸

Yılmaz: Hendek Savaşı sonucunda;

- Müslümanlar güç kazanarak savunma durumundan çıktılar. İslamiyet Medine dışında yayılmaya başladı.
- Mekkelilerle iş birliği yapan Beni Kureyza Yahudileri Medine'den çıkartıldı (s. 125).

Sarıkaya: Yazarın, Hendek Savaşı'nın sonucunda İslâmiyet'in Medine dışında yayılmaya başladığı şeklindeki çıkarımı ile Bedir ve Uhud Savaşlarında İslâmiyet hızla yayıldı şeklindeki çıkarımı arasında açık bir tenakuz olduğu belirtilmelidir. Böyle bir sonucun da doğru olmadığı kanaatindeyiz.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Medine'de anlaşma yaptığı Yahudi kabilelerden Benî Kaynuka ve Benî Nadîr sözleşmeye aykırı davrandıkları için cezalandırılarak Medine'den uzaklaştırılmışlar, şehirde sadece Benî Kureyza Yahudileri kalmıştı. Onlar da yapmış oldukları anlaşmaya bağlı kalacaklarını beyan etmelerine rağmen gizli bir şekilde gerek Hayber Yahudileri, gerekse Mekke müşrikleri ile irtibat kurmak suretiyle Müslümanlar aleyhine her türlü faaliyeti teşvik etmeyi ve desteklemeyi sürdürmüşlerdir. Bu husustaki son adımları ise Hendek esnasında Müslümanlara ihanet etmeleridir.²⁹ Hendek Savaşı'nın ardından Hz. Muhammed (s.a.v.), Hayber Yahudilerinin girişimleri sonucunda anlaşmayı bozan Kureyza Yahudileri üzerine harekete geçti. Buldukları kalelerin on beş gün süreyle kuşatılmasından sonra Yahudiler Sa'd b. Muâz'ın vereceği hükme razı olarak indiler.³⁰ Sa'd b. Muâz, Beni Kureyza Yahudileri hakkında şu kararı verdi: Savaşmaya gücü bulunanların tamamı öldürülecek, kadın ve çocuklar esir alınacak, malları da ganimet olarak dağıtılacak.³¹ Neticede kadınlar ve çocuklar esir alındı, malları ganimet olarak dağıtıldı ve sayıları bazı rivâyetlerde

27 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 187; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II 41, 41; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 509, 510.

28 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 187; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 113-114; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II 41, 41; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 509, 510.

29 Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi (I)- Hz. Muhammed Dönemi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 337.

30 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 357; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 166-167; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 582-584.

31 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 367; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 171; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 76; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 587.

900'e ulaşan Yahudiler Hendek içerisinde boyunları vurularak öldürüldü.³² Her ne kadar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Yahudileri sürdürdüğünü ileri süren çağdaş yazarlar varsa da genel siyer anlatımı savaşanların öldürülmesi üzerinde ittifak etmişlerdir.³³

Yılmaz: Hudeybiye Antlaşması:

- Reşit yaşa gelmeden Müslüman olan Mekkeliler Medine'ye kabul edilmeyecek, geri gönderilecek, Müslümanlardan Mekke'ye sığınan olursa geri verilmeyecekti (s. 125).

Sarıkaya: Yazar, Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Müslümanların Kabe'yi ziyaret için Mekke'ye gitmelerini ve bu esnada gerçekleşen olayları anlattıktan sonra Hudeybiye Anlaşması maddelerine yer vermiştir. Bu maddeyi/pasajı alma gerekçemiz; yazarın zikrettiği manada bir maddenin anlaşmada yer almamasıdır. Hudeybiye Anlaşması'nda bu maddeye en yakın madde "Kureyş'ten her kim velisinin izni olmadan Muhammed'e iltica ederse, (Mekkelilere) iade edilecektir." şeklindedir.³⁴ Muhtemelen velisinin izni olmadan yani 'kabile' razı olmadan cümlesini yazarın kullandığı eser, hatalı tercüme etmiş ve yazar da burada bu hatayı tekrarlamıştır. Yazar aynı sayfada bu hatayı biraz daha genişleterek; "Reşit yaşa gelmemiş, Müslüman olmayan gençler antlaşma gereği Medine'ye alınmadılar. Ancak Mekke'ye geri dönmek istemeyen bu gençler, Mekke kervanlarının yollarını keserek onların ticari faaliyetlerine engel oldular." ifadesiyle tekrar etmiştir. Yazar bu cümlesiyle muhtemelen "Velisinin izni olmadan, Mekke'den Medine'ye gelen Müslümanlar, anlaşma gereği Mekkelilere iade edildi. Ancak bu Müslümanlar geri dönmek istemedikleri için Ebû Basîr liderliğinde Kureyş'in ticaret yolu üzerinde bulunan İs ormanına yerleştiler. Mekke kervanların yolunu keserek, Kureyş'in ticaretine engel oldular"³⁵ demek istemiştir.

Yılmaz: Hayber Kalesi'nin Fethi (629): Hendek Savaşı sonrasında Medine'den çıkartılan Yahudiler, Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan Hayber Kalesi'ne yerleştiler. Bir süre sonra buradan geçen Müslüman tüccarlara zarar vermeleri üzerine Hz. Muhammed, Heyber Kalesi'ni kuşattı. Yahudilerin elinde bulunan kale fethedildi (s. 126).

Sarıkaya: Yazar, Hendek Savaşı sonrası çıkartılan Yahudilerle, Beni Kurayza Yahudilerini kastetmektedir. Çalışmamızda da belirttiğimiz üzere bu Yahudiler,

32 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 370-371; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 173.

33 Örnek olarak bk. W. N. Arafat, "Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar" (çev. Şaban Öz), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, XVII (2004), s. 139-144.

34 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 439; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 237; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 102.

35 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 436-438; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 241-242; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, IV, 100; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 639.

Medine'den çıkartılmamış, savaşmaya gücü yetenlerin tamamı öldürülmüş, kadın ve çocuklar esir alınmış, malları da ganimet olarak dağıtılmıştır.³⁶ Burada Benî Kaynuka ve Benî Nadir Yahudilerinin ifade edilmesi gerekmektedir. Çünkü bu Yahudiler, sırasıyla Bedir ve Uhud Savaşlarının ardından anlaşmayı bozmaları sebebiyle sürülmüşler ve bir kısmı Hayber'e yerleşmişlerdir.³⁷

Yazar, metnin devamında Hayber kuşatmasını ekonomik olarak sebeplendirmektedir. Savaşı bu şekilde gerekçelendirmenin "Hz. Muhammed (s.a.v.) hiçbir zaman savaşı başlatan taraf olmadı" şeklinde savunmacı bir yaklaşımın sonucu olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Kaynaklarımızda Hayber Yahudilerinin Müslüman tüccarlara zarar verdiğine dair bir bilgi tespit edemedik. Erken dönem kaynaklarında Hayber kuşatmasının nedeni Hayber Yahudilerinin, Hendek Savaşından sonra Müslümanlara karşı düşmanlıklarına devam etmeleri ve Arap kabilelerini Medine'ye saldırmaya teşvikleri olarak gösterilmektedir.³⁸

Metindeki diğer bir husus yazarın, Hayber'de tek kale bulunduğunu söylemesidir. Ancak Hayber'de yedisi büyük olmak üzere, irili ufaklı pek çok kale bulunmaktadır.³⁹

Yılmaz: Mute Seferi (629): Hz. Muhammed Şam civarında bulunan Basra valisini İslamiyet'e davet için ona bir elçi gönderdi. Ancak vali, elçiyi öldürünce Zeyd bin Hâris komutasında bir İslam ordusu bölgeye gönderildi. Bu durum karşısında Basra valisi Bizans'tan yardım istedi. Bölgeye gelen Bizans ordusu ile Müslümanların yaptığı savaşta Zeyd bin Hâris şehit edildi. İslam ordularının başına geçen Cafer bin Ebu Talip ordularını yeniden toparlayarak Bizans orduları ile savaştı. İki tarafın da büyük kayıplar verdiği Mute Savaşı, Müslümanlarla Bizans arasında yapılan ilk savaştır (s. 126).

Sarıkaya: Hz. Muhammed (s.a.v.), Hudeybiye Anlaşması sonrasında çevredeki kabile ve devletlere elçiler vasıtasıyla İslâm'a davet mektupları göndermiştir.⁴⁰ Bu elçilerden birisi olan Hâris b. Umeyr el-Ezdî, Busra valisine gönderildi. Ancak Mûte'ye ulaştığı zaman, Bizans'a bağlı Gassâni Emîri Şurahbil b. Sa'd tarafından yakalanarak, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) elçisi olması sebebiyle

36 Detaylı bilgi için bk. Vâkidi, *el-Meğâzi*, s. 367; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 171; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II,76; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 587.

37 Detaylı bilgi için bk. Vâkidi, *el-Meğâzi*, s. 280-281; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 133.

38 Hayber Yahudilerinin faaliyetleri ve fethi hakkında detaylı bilgi için bk. Vâkidi, *el-Meğâzi*, s. 321-323, 441-481; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 65-67; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 265-266, III, 5-6.

39 Muhammed Hamidullah, "Hayber", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, 20; Nuh Arslantaş, *Hz. Muhammed Döneminde Yahudiler*, İstanbul: Kuramer, 2015, s. 81.

40 Bu mektuplar hakkında detaylı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, *Hz. Muhammed'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*, İstanbul: Beyan Yay., 2007.

öldürüldü.⁴¹ Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, yazarın zikrettiği Basra'nın bu dönemde kurulmamış olduğudur.⁴² Bölge adının Busra olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Ayrıca "Vali, elçiyi öldürdü" denilmesi Busra Valisi'nin Hâris b. Umeyr'i öldürdüğü izlenimi vermektedir. Açıklamada da belirttiğimiz üzere, elçi Gassâni Emîri tarafından öldürülmüştür.

Metinle ilgili zikredilmesi gereken bir diğer husus da, Zeyd b. Hâris'in şehit olmasının ardından, orduya sırasıyla Cafer b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Revâha'nın komutanlık yapmalarıdır. Her iki komutan da kısa sürede şehit olmuştur. Komutanların şehit olmasının ardından ordu dağılmış, Halid b. Velid sancağı eline alarak orduyu tekrar toparlamış ve saldırıya geçmiştir.⁴³ Yazarın "orduyu yeniden toplayan" olarak nitelediği komutanın da Hâlid b. Velid olarak düzeltilmesi gerekmektedir.

Sonuç

Tespit edilen eksik, hata ve sorunların yanı sıra eserde yer alan savunmacı yaklaşım, dil problemleri ve alanın uzmanı ilim adamları tarafından hazırlanmamış olması çerçevesinde ders kitaplarındaki aktarılan durumun, öğrencilerin hatalı ve yetersiz bilgilerle donanmasına, sadece sebep-sonuç merkezli bir tarih ve olay örgüsü anlayışının yerleşmesine sebep olduğu söylenebilir. Siyer özelinde düşünüldüğünde ise hatalı bir peygamber anlayışına ve tasavvuruna ilk adımın ders kitaplarında atıldığını söylemek mümkündür. Bu sorunların sonraki dönemlerde aşılmasının zorluğu aşikârdır. Birçok öğrencinin ders kitaplarıyla yetindiği, ülkemizdeki okuma oranının düşüklüğü ve en önemlisi temel eğitim düzeyindeki bilgilerin zihinde daha kalıcı olduğu, kişilerin hayatını doğrudan etkilediği düşünüldüğünde ders kitaplarının ne kadar öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu durumlara mahal verilmemesi amacıyla ders kitaplarının nitelik yönünden güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada tespit edilen hatalı yönleri aşmaya yönelik çözüm önerilerimiz ise şunlardır:

- Ders kitaplarının hazırlanması bağımsız kurum ve kuruluşlara tevdi edilmelidir.
- Alanın uzmanı ilim adamlarından oluşan bir heyet tarafından hazırlanmalı veya onaylanmalıdır.
- Anlatımlar öğrencilerin pedagojileri dikkate alarak yapılmalı ve bu

41 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 514; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 128.

42 Basra şehrinin kuruluşu hakkında bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VII, 5-6; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 658-659.

43 Vâkidî, *el-Meğâzî*, s. 517-518; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 128-130; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, III, 36-42.

konuda profesyonel destek alınmalıdır.

- Savunmacı yaklaşımla hazırlanmamalı, olaylar olduğu gibi anlatılmalıdır.
- Dil ve anlatım bozukluklarının önüne geçilmesi için kitaplar, uzmanlar tarafından tashih edilmelidir.
- Hepsinden önemlisi zihinsel değişikliğe gidilerek, ders kitapları ihtiyaç giderme kabilinden hazırlanmamalıdır.